

Анарбекова А., Сыдыкова Т. К.

БАРПЫ АКЫНДЫН СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ ЖАНА АНДАГЫ ИТИЛДИК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР

Анарбекова А., Сыдыкова Т. К.

ПЕСНИ О ЛЮБВИ И ОСОБЕННОСТИ БАРПЫ ПОЭТА

A. Anarbekova, T. K. Sydykova

SONGS ABOUT LOVE AND PECULIARITIES OF THE POET BARPE

Аннотация: Бул макалада Барпынын сүйүү ырлары, андагы тилдик өзгөчөлүктөржөнүндө анализ жасалат.

Негизги сөздөр: сүйүү ырлары, тилдик өзгөчөлүк, лексикалык өзгөчөлүк.

Аннотация: В этой статье анализируются любовные песни Барпы акына и его языковые особенности.

Ключевые слова: любовные песни, языковые особенности, лексические особенности.

Annotation: The article analyzes the love songs by Barpy akyn and his linguistic features.

Keywords: the love songs, language features, the lexical peculiarities.

Сүйүү ырлары – дүйнөнүн бардык элдеринде, оозеки жана жазма адабиятта кеңири учураган ырлар. Сүйүү, махабат маселелери, ышкы козгоо идеялары айтылып, сүйгөн жардын сулуулугу, акылдуулугу даңазаланат [1. 2009. 405-6.].

Белгилүү төкмө акын Барпынын чыгармачылыгында махабат лирикасы сан жагынан да, сапат жагынан да өзгөчө орундардын бирин ээлейт. Сүйүү – Барпынын жалындаган ышкы кумары, аны ал акындык дараметин каалаганча пайдаланып төгүп ырдаган ыры, т. а., акын аны менен жашаган, ошондуктан сүйүү акындын тагдыры болгон. Аны акын “Сүйүүнү сүйүп ырдадым” деген ырында:

“Сүйүүнү сүйүп ырдадым,
Сүйүүнү күйүп ырдадым.
Сазавар дилге түнөттүм,
Сүйүүнүн бийик ыргагын.
Сезбегенге сездирдим,
Сезимдин назик сырларын.
Сүйүүнү ыйык көрөмүн,
Сүйүүдөн курчуйт өнөрүм [2. 2008, 43-6.], деп жар салган экен.

Мына ушинтип акын махабатты эргүү менен көкөлөтүп даңктады, ошол эле мезгилде сүйүү да аны башка акындардан өзгөчөлөнтүп бийиктете берди. Бул ыр саптарында бизди өзүнө бура турган “сазавар” деген сөз. Бул акындын сөз байлыгынын мол экендигинен кабар берет же лексикалык диалектизм. Лексикалык диалектизм – жалпы элге белгилүү болгон реалийлерди (буюм-тайым, зат, кубулуш, элес, үн, ички сезим, кыймыл, өң-түс, сапат, тулку ж. б.) жергиликтүү сөздөр менен атоо. Диалектолог Ж. Мукамбаевдин “Кыргыз тилинин диалектологиялык сөздүгүндө” [3. 2009. 773-6.]: **сазавар** Өзбекстандын Заамин, Бөкө ж. б. жерлеринде жашаган кыргыздардын тилинде “Жакшы атакка жетишкендик” деп чечмеленип, “Диплом алып сазавар болду” деген мисал менен коштолуп берилген. Барпы акындын ыр саптарында бийик, таза, тунук деген маани берип турат.

Барпы махабат темасын идеал тутуп, аны аппак сүттөй, тунук суудай таза кармат, аны кастарлап бийик тутат. Аны биз “Мөлмөлүмдөн” даана сезе алабыз. Ошол эле мезгилде бул ырынан Барпыны чоң сүрөтчү деп да айтсак да болот. Мында акын Мөлмөлүмдүн сүрөтүн тартып, андагы көркөм деталь катары гармониялашып, келишкен сулуу бой-келбеттин жалпы ансамблин түзгөн акындын керемети, сөз өнөрүнүн сыйкыры [4. 1994, 147-6.] көрүүгө болот.

Жогорудагы сөз болуп жаткан акындын ырына кыргыз эл акыны Байдылда Сарногоев:

Кыргыздан чыккан Барпы ырчы

Кыйланы жеңген алп ырчы.

Томого кийген бүркүттөй

Той берген жерде шаңшычу.

Көр болгон менен, ыр жактан

Көздүүнү артка калтырчу.

“Мөлмөлүмдү” андай айта албайт

Жыйылып келсе жалпы ырчы [5. 1989, 105-106-б.] деп баа берген.

Барпы акындын башынан өткөргөн бактылуу, бактысыз сүйүүдөн жаралган “Мөлмөлүм”, “Ак жылдыз”, “Буракжан”, “Лөлүкан”, “Ак Дилбар”, “Ашык жар”, “Карай көз”, “Арзыкан”, “Мырзайым”, “Гүл кызар”, “Самаргүл” ж. б. ырлары десек болот.

Акындын бул ырлары өзүнчө ачылыш, өзүнчө табылган жаңы дүйнө болуп кабыл алынат. Алсак, Мөлмөлүмдүн мүнөзүн ачып, сын-сыпатын түшүргөн көркөм каражаттар “Гүл кыздарда” колдонулбайт, “Мырзайымда” колдонулган тилдик көркөм каражаттар “Самаргүлдө” кайталанбайт же б. а., Лөлүкандын мончогу Гөзал кызга такпайт, Ашык жарга багыштаган ыйык сөзүн Карай көздүн алдында кайталап турбайт. Кыскасы, ар бир ырда өзүнчө табылга, өзүнчө боёк, өзүнчө чеберчилик, өзүнчө акындык мамилени көрүүгө болот. Мисалы:

“Алоолонуп өрт болуп,

Күйүп жүрөм, Самаргүл.

Азиз көзүм төрт болуп,

Сүйүп жүрөм, Самаргүл” “Самаргүл”;

Бириң – дутар, бириң – кыл,

Бириң – дастан, бириң – ыр.

Бириң – таңдай, бириң – тил,

Бириңди айтсам, бириң бил.

Бириң – чынар, бириң – бак,

Бириң – булбул, бириң – шак.

Бириң – гүнча, бириң – гүл,

Бириң – дүйнө, бириң – бүр.

Бириң – комуз, бириң – үн,

Бириң – аалам, бириң – күн.

Бириң – өрдөк, бириң – каз,

Бириң – өлөң, бириң – саз “Гүл кыздар” [2. 2008, 47-48-б.].

Ошондой эле акындын сөз кылып жаткан бул ырында баса белгилей кете турган нерсе дутар, кыл, дастан, ыр, таңдай тил, чынар, бак, булбул, шак, гүнча, гүл, дүйнө, бүр, комуз,

үн, аалам, күн, өрдөк, каз, өлөң, саз деген сөздөрдүн баары өтмө мааниде колдонулуп, чыгармада автордун оюн күчөтүп, терендетип, көркөмдөтүп берилиши үчүн кызмат кылат да, анын жеткиликтүү болушуна жана да уйкаштыгына шарт түзүп, поэтикалык системасына угумдуулук тартуулайт да, салтуулук менен ыргактуулукту ырастайт, ритмикалык ширетүү жаратат жана да бул ырда дутар, гүнча, дутар, саз ж. б. сөздөр колдонулган, алар тышкы фактордун же казак, каракалпак, азербайжан, фарсы, тажик, өзбек таасиринин негизинде кирген. Мындай аталыштар же түшүнүктөр акындын аң-сезимине уялап турбаса, анын лексикасына кайдан кирсин. Ошондо Чыгыш поэзиясы акынга китеп аркылуу гана эмес, коңшулаш элдердин өнөрпоздору аркылуу оозеки түрдө таасир тийгендиги [4. 1994, 153-б.] даана байкалат. Мындагы: “өлөң” – ырдын жанрдык формасы, казак, каракалпак элдери менен ичкилик кыргыздарында колдонулган; “саз” – азербайжан, түркмөндөрдүн музыкалык аспабы; “дутар”, “най” – фарсы, тажик, өзбек ж. б. калктардын музыкалык аспаптары; “гүнча” – ошол тилдерде гүлдүн ачылганга чейинки түрү [6. 2016. 33-34-б.] дегенди түшүндүрөт.

Кыргыз эли өзбек, тажик, уйгур элдери менен көп кылымдан бери эриш-аркак болуп жашап келе жатат. Кыргыздардын кайсы бир тобу Памир, Каратегин, Самарканд, Сыр-Дарыя тарапта бул элдер менен аралаш же өтө жакын коңшулаш жашап келе жаткандыктан, алардын турмуш – тиричилигинде таасир кылуулар орун алып келген. Ошонун натыйжасында, ал тилдерден же алар аркылуу араб-иран тилдеринен сөздөр кыргыз тилине эки жол менен: а) оозеки жана б) графикалык жол менен кирген” [7. 1978, 129-б.] деген филология илимдеринин доктору, профессор Т. К. Ахматов. Бул айтылган пикир биздин айтып жаткан ойлорду далилдейт, коштойт деген ойдобуз.

Жыйынтыктап айтканда, Барпы акындын махабат, сүйүү ырларын окуган окурман махабатты, сүйүүнү дагы бир жолу аралап, мына ошол мезгилге кайра кайрылгысы келет. Мына ушундай касиети менен мындай мазмундагы ырлары урпактан урпактарга улана берүүчү түгөнбөс жөрөлгөлөргө айланат деген ойдомун [3. 1994, 224-б.] жана да бул тема жашоодогу өлбөй-өчпөй турган темалардын да бири, ошондон улам мындагы ар бир тилдик каражат чыгарманын ажарын ачууда эң чоң роль ойной турган ыкмалардын бири.

Адабияттар:

1. Кыргыз тилинин академиялык кыскача сөздүгү. –Б. Бийиктик, 2009. -405-б.
2. Барпы. 2-том. –Б., 2008. – 43; 47-48-б.
3. Мукамбаев Ж. Кыргыз тилинин диалектологиялык сөздүгү. 2009. -773-б.
4. Барпы. Изилдөөлөр, эскерүүлөр, арноолор / Кыргыз энциклопедиясынын башкы редакциясы. –Б., 1994. -147-б.
5. Сарногоев Б. Ашуудан берген отчетум. – Ф., 1989. – 105-106-б.
6. Сыдыкова Т. К. Барпынын тили. –Б., 2016. 36-37-б.
7. Ахматов Т. К. Азыркы кыргыз тили. Фонетика, лексика. -Ф., “Мектеп”, 1978, 129-б.

Рецензент: к. филол. н., доцент Сыдыкова Т. К.
